

Archetypal Analysis and Critique of the Novel Ziba: An Anima-Based Approach

Maryam Bay^{*}
Shahram Ahmadi^{**}
Batool Mahdavi^{***}
Ghudsieh Rezvanian^{****}

One of the approaches of contemporary literary criticism is archetypal criticism, which entered the field of literary criticism based on Jung's views. He considers the Anima to be the most important archetype and an embodiment of the feminine soul in the psychological life of men, which manifests itself in two aspects, positive and negative. Since narrative works are a suitable platform for objectifying many psychological actions, they are the best opportunity to examine the anima and how it acts. In the following article, this archetype in the novel "Ziba" by Mohammad Hejazi has been analyzed using a descriptive-analytical method. The findings of this study, which is the first archetypal approach to this work, showed that the anima is manifested in both positive and negative poles, first in the narrator's mother and then in Zainab, Ziba, Leyli, Shahjan, and other women around him. This archetype is revealed in its negative aspect at every moment. Ziba, as the central female character, occupies all the attention of Hossein's Anima. Lack of attention to the positive Anima

^{*}Corresponding Author: Ph.D. Student of Persian Language and Literature, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, University of Mazandaran, Iran
maryam.bay.9@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0003-9355-6242>

^{**} Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, University of Mazandaran, Iran.
sh.ahmadi@umz.ac.ir
<https://orcid.org/0000-0002-9708-361X>

^{***}Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, University of Mazandaran, Iran.
b.mahdavi@umz.ac.ir
<https://orcid.org/0000-0001-8421-3043>

^{****}Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, University of Mazandaran, Iran.
ghrezvan@umz.ac.ir
<https://orcid.org/0000-0001-5502-2774>

causes the narrator's psychological imbalance and leads him to the abyss of family and social destruction. In the end, Mirza Hossein reconciles with his Anima and tries to achieve a correct understanding of himself. The Anima in this novel, with its different roles, confirms the recurring characteristic of archetypes and reminds us that archetypes play their role in human life without limitations.

Keywords: Jung, archetype, Anima, Ziba novel, Hejazi.

Introduction

Carl Gustav Jung was one of those who conducted extensive studies on the existence of psychic bonds between human beings and their behavioral actions. Jung believed that every artistic and verbal creation has a magical mark of the collective unconscious. By presenting amazing facts about the human psyche that divided it into three parts: the conscious, the unconscious, and the collective unconscious, he opened a new path in the field of psychological studies for researchers and enthusiasts. Such an approach led the modern psychoanalytic science to introduce the collective unconscious as an important part of the realities of the human mind, and subsequently writers such as Joyce, Proust, and Woolf paid attention to it. The results of this approach gradually drew the attention of critics in the world of literature to the field of methodological analysis literary works using psychological tools. From then on, the relationship between psychoanalysis and literature seemed to be the collision of two equal forces and the same power, and the collision of two linguistic systems and two sciences.

Today, analysts in this field have realized that these archetypal ideas are hidden images that are closely related to human experience, and that "since we should not separate the undeniable content of literature, which is human, it is only based on methods of human study and analysis that we can measure the genius and art of the artist" (Leonoff et al., 1364: 26). Despite these links and similar reflections, today we see that a psychoanalytic view of literature allows writers to become acquainted with worlds that were previously unknown to them, and on the other hand, to increase the scope of their knowledge about human examples and nature. In this way, the writer or analyst will be able to

describe the motivations, emotions, and functions of the characters in the literary work.

Problem Statement

Jung considers the origin of many human actions to be in the hidden and mysterious force of a part of the psyche, which he refers to as the collective unconscious. According to such a view, "the pattern of human behavior is one of the ancient relics and remnants that have not yet been destroyed" (Jung, 1374: 151), and is located in this part of the unconscious. With this interpretation, the latent forces in the psyche can be considered as the source of the creation of a literary work. Research based on such an approach showed common characteristics that were also evident in the characters of the novels. Today, we see that the mythical-archetypal view of literature "allows writers to provide the ground for describing the motives, emotions and actions of the characters of the literary work with the help of awareness of unknown worlds and the analysis of human examples and the nature of each one" (Ghuthb, 1390:381). In order to gain this awareness, Jung introduces artistic creation as the most powerful factor. In the present study, the archetype of Anima in the novel "Ziba" will be investigated and analyzed. The approach obtained from this analysis is to achieve the effects of the Anima archetype in this novel and to express the challenges that Anima is able to face the protagonist in her roles. Extracting the manifestations of Anima in this work will provide practical concepts in anthropological fields that will lead to a better psychological reflection and understanding of this important archetype. It is necessary to pay attention to the basic point that anima is an inseparable part of the psyche of men, which needs to pay attention to the grounds for its occurrence and emergence. This has led to a greater understanding of this dimension of the psyche and allows men to acquire the appropriate tools to deal with Anima. It also creates an opportunity for them to recognize the various situations and forms in which the Anima is manifested and to have a principled and constructive accompaniment with the materiality of their psyche by anticipating appropriate and timely reactions. This accompaniment is of particular importance in the process of individuality and self-knowledge of men.

Data Analysis

In the novel "Ziba" by Mohammad Hejazi, anima was examined in both positive and negative aspects. This study was conducted on the positive side of Anima with an emphasis on the mother's manifestations, choosing the right spouse, helping the rational and guiding mind, connection with nature, Anima in religious words, and Anima with the representation of animals. Also, on the negative side of Anima, manifestations such as the ominous lady, dark and dim mood and temper, doubt, wandering, and helplessness, suicidal tendencies, and the monster of death, not enjoying things, as well as pretending to be in the form of a snake, were analyzed and examined.

Conclusion

Anima is constantly projected in a feminine form with different characteristics. Mirza Hossein also becomes more and more flipped in the clutches of his anima. In line with his negative anima, he tries every way possible in order to provide a position and money for the satisfaction of a wicked woman named Ziba. His thoughts are constantly changing throughout the story, and he is unable to reconcile with his positive Anima. Such a situation also provides a shadow for activity. The shadow, with its inducing force, pushes back the deterrent and materialistic support of Sheikh Hossein's psyche and unconsciously pushes the narrator in the direction of lust. This makes him not have a very static characteristic. Due to his undeveloped self-consciousness, Sheikh Hossein passively surrenders to the shadow every time, and also his attempt to resist the dominance of negative anima, which has made the narrator's psyche suffer and incapacitated with a striking and crushing presence, remains unsuccessful. The presence of the word snake and the induction of a sense of helplessness in the story indicate the inner tension of the person to confront the dominance of negative anima. According to Jung, at this time, the man's rational mind is unable to recognize the hidden actions of the unconscious. Although the psychological wavering and choices of the narrator make the anima unable to play an effective role in the positive dimension, positive Anima also reflects itself with a high frequency and with a variety of means, including women like Maryam, Shahjan, Gitti, and Leyli emerge and manifest their devotion in order to complete the narrator's psyche. At the end of this journey

of self-discovery, the protagonist recognizes his Anima distractions, comes to an understanding with it, and allows her to prove her presence. At this stage, stepping on the path of transcendence of individuality begins. The narrator tries to recognize the unbalanced and destructive components of anima and free himself from them without suppressing them. This liberation brings confrontation with the self and the attainment of individuality in men.

References

- Etoni, Behrooz (2011) "A Deep Mythological Critique Based on the Ancient Example of the Female Soul", *Journal of Mystical and Mythological Literature*, Vol. 7, No. 25, Winter 1390, pp. 11-56.
- Afshari, Asghar, Amir Azizi, and Atefeh Boronlou (2023) "Analysis of the Social Discourse of the Novel: Representation of the Social in "Ziba" Novel by Mohammad Hejazi", *Scientific Journal of Literary Discourse Analysis*, Vol. 1, No. 2, Autumn 1402, pp. 23-44.
Doi: 10.22034/LDA.2023.63053.
- Azhari, Mahboobeh and Soheila Salahi Moghaddam (2012) "A Study of the Archetypes Used in the Novel Symphony of the Dead", *Quarterly Journal of Persian Literature*, Vol. 8, No. 20, Autumn and Winter 1391, pp. 57-74.
- Bielsker, Richard (2008) "Jung's Thought", translated by Hossein Payandeh, second edition, Tehran, Ashian.
- Payandeh, Hossein (2023) "Theory and Literary Criticism", Vol. 1, Tehran, Morvarid Edition.
- Prochaska, James, and John C. Norcross (2016) "Theories of Psychotherapy", 12th Edition, Translated by Yahya Seyed Mohammadi, Tehran, Ravan.
- Johnson, Robert Alex (2010) "Knowing the Dark Side of the Soul", Translated by Shohreh Dalaki, Shiraz, Navid Shiraz.
- Chegin Aliabadi, Nahid (2004) "Structuralism and the Study of Love in Three Ziba Novels, Yakila and Her Loneliness, Souchon", Tehran, Alzahra University, Master's Thesis, Supervisor: Maryam Hosseini, Alzahra University, Faculty of Foreign Language, Literature and History.
- Hejazi, Mohammad (1961) "Ziba", Tehran, Offset Edition.
- Raminnia, Maryam and Mona Alimadadi and Maryam Bay(1398) "Female Roles in Pirzad and Wolff's Novels Based on Jung's Archetypical Roles", *Persian Language and Literature Research Quarterly*, No. 54, Autumn 1398, pp. 75-106.
- Schultz, Duane P. & Sidney Allen Schultz (2010) "Theories of Personality", Translated by Yahya Seyed Mohammadi, 17th Edition, Tehran, Edit.
- Shahriari, Kayhan (2019) "Analysis of Greek Mythological Symbols in the Female Characters of Five Persian Novels with Jung's Archetypical Approach", Salman Farsi University of Kazeroun, Ph.D. Thesis in Persian

- Language and Literature, Supervisor: Seyed Mohtasham Mohammadi, Salman Farsi University of Kazeroun, Faculty of Literature and Humanities.
- Sarmi, Mohammad Reza and Jafar Eshghi (2008) "Positive Manifestations of Anima in Persian Literature", *Journal of Literary Criticism*, Autumn 1387, Vol. 1, No. 3, pp. 59-89.
- Zeif, Shoghi (1997) "Literary Research", translated by Abdollah Sharifi Khojasteh, Tehran, Scientific and Cultural.
- Aali Mohammadi, Lohrasb, and Shahpour Shaholi Kouhshuri and Omidvar Malmi (2023) "An Archetypal Analysis of the Novel Yakila and Her Loneliness by Taghi Modarresi Relying on the Mythological Manifestations of the Holy Book", *Journal of Stylistics of Persian Poetry and Prose*, July 2023, Vol. 16, Serial Number 86, pp. 85-101
- Doi: 10.22034/bahareadab 2023.16.6918
- Fromm, Erich (2011) "Man for Himself", Translated by Akbar Tabrizi, Fifth Edition, Tehran, Behjat.
- Fordham, Freuda (2011) "An Introduction to Jung's Psychology", Translated by Masoud Mirbaha, Tehran, Jami.
- Feist, Jess and Feist, Gregory J. (2009) "Theories of Personality", translated by Yahya Seyed Mohammadi, Fourth Edition, Tehran, Ravan.
- Ghotb, Seyed (2011) "Principles and Methods of Literary Criticism", Translated by Mohammad Baher, Second Edition, Tehran, House of Books.
- Kazemi, Ruhollah and Reza Sattari (2022) "Analysis of Anima and its Impact on the Uniqueness and Success of Amir Houshang Ebtehaj in Ghazal", *Scientific Journal of Women in Culture and Art*, Vol. 14, No. 1, Spring 1401, pp. 143-167.
- Doi: 10.22059/JWICA.2022.334022.1717
- Gorin, Wilfred, and Earl Lieber, John Willingham, and Lee Morgan (1998) "A Guide to Approaches to Literary Criticism", translated by Zahra Mihankhah, Third Edition, Tehran, Ettelaat.
- Leonid Leonov, Vasily Aksyonov, Ilya Arnburg, Bernard Pango, and Alan Rob Grier, etc. (1985) "The Duty of Literature (24 Articles from 20 Authors)", Translated by Abolhassan Najafi, Second Edition, Tehran, Zaman.
- Mostafavi Montazeri, Seyedeh Mina, and Touraj Aghdaei (2021) "An Analysis of the Novel The Fairy House by Touraj Zahedi Based on Jung's Individuality Process Model", *Quarterly Journal of Interpretation and Analysis of Persian Language and Literature Texts (Dehkhoda)*, Vol. 13, No. 48, Summer 1400, pp. 255-283.
- Doi:10.30495/dk.2021.1868897.1393
- Mir Abedini, Hassan (2001) "One Hundred Years of Iranian Fiction Writing", Vol. 1 and 2, Second Edition, Tehran, Cheshmeh.
- Jung, Carl Gustav (1995) "On the Nature of the Psyche and Its Energy", translated by Parviz Omidvar, Tehran, Behjat.
- (2011) "Psychology and Religion", translated by Fouad Rouhani, 7th edition, Tehran, Scientific and Cultural.

- (2017) "Man and His Symbols", translated by Dr. Mahmoud Soltaniyeh, 11th edition, Tehran, Jami.
- (2018) "The Collective Unconscious and the Archetype", Translated by Farnaz Ganji and Dr. Mohammad Bagher Esmailpour, Second Edition, Tehran, Jami.
- Jung, C.G. (2009) The red book, New York, W. W. Norton & Company.
- Lindenfeld, David (2009) Jungian archetypes and the discourse of history, Rethinking History, Vol. 13, No. 2, June 2009, pp 217-234
Doi.org/10.1080/13642520902833833.
- Michele, Marsonet & Rata, Georgeta (2013) *Esse in anima: C.G. Jung's Phenomenological Ontology*, Cambridge Scholars, Newcastle, 2013, pp 79-87.
Doi Org 10 1080 19409052 2012 671182, 2013.
- Schultz, Duane (2005) *Theories of Personality*, USA, Thomson Wadsworth

فصلنامه علمی «پژوهش زبان و ادبیات فارسی»

شماره هفتاد و هشتم، پاییز ۱۴۰۴: ۱۶۶-۱۳۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۲۰

نوع مقاله: پژوهشی

تحلیل و نقد کهن‌الگویی رمان «زیبا» با رویکرد آنیمایی

مریم بای*

شهرام احمدی**

بتول مهدوی***

قدسیه رضوانیان****

چکیده

یکی از رویکردهای نقد ادبی معاصر، نقد کهن‌الگویی است که بر مبنای دیدگاه‌های یونگ، به حوزه نقد ادبی وارد شد. او آنیما را مهم‌ترین کهن‌الگو و تجسمی از روح زنانه در زیست روانی مرد می‌داند که در دو نمایه مثبت و منفی نمود دارد. از آنجا که آثار روایی، بستر مناسبی برای عینیت یافتن بسیاری از کنش‌های روانی است، بهترین بستر برای بررسی آنیما و چگونگی کنش آن است. در جستار پیش رو، با روش توصیفی-تحلیلی به واکاوی این کهن‌الگو در

* نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه مازندران، ایران
maryam.bay.9@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-9355-6242>

** دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه مازندران، ایران
sh.ahmadi@umz.ac.ir
<https://orcid.org/0000-0002-9708-361X>

*** دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه مازندران، ایران
b.mahdavi@umz.ac.ir
<https://orcid.org/0000-0001-8421-3043>

**** استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه مازندران، ایران
ghrezvan@umz.ac.ir
<https://orcid.org/0000-0001-5502-2774>

رمان «زیبا» اثر محمد حجازی پرداخته شده است. یافته‌های این پژوهش که نخستین رویکرد کهن‌الگویی به این اثر است، نشان از این واقعیت داشت که آنیما در هر دو قطب مثبت و منفی، ابتدا در وجود مادرِ راوی و پس از آن در زینب، زیبا، لیلی، شاه‌جان و دیگر زنان اطراف او تجلی یافته است. این کهن‌الگو در نمود منفی هر لحظه هویدا می‌گردد. زیبا به عنوان شخصیت زنِ مرکزی، تمام توجه آنیمای حسین را به خود اختصاص می‌دهد. کم‌توجهی به آنیمای مثبت، موجب عدم تعادل روانی راوی شده، او را به ورطه نابودی خانوادگی و اجتماعی سوق می‌دهد. در پایان، میرزا حسین با آنیمای خود آشتی کرده، تلاش می‌کند تا به شناختی درست از خود دست یابد. آنیما در این رمان، با نقش‌آفرینی‌های متفاوت مؤید شاخصه تکرارشوندگی کهن‌الگوها بوده، یادآور این امر است که کهن‌الگوها، بدون محدودیت، نقش خود را در زندگی بشر ایفا می‌نمایند.

واژه‌های کلیدی: یونگ، کهن‌الگو، آنیما، رمان زیبا، حجازی.

مقدمه

«کارل گوستاو یونگ»^۱ از جمله کسانی است که با بررسی منابع فرهنگی، روی وجود پیوندهای روانی میان انسان و کنش‌های رفتاری او، مطالعات گسترده‌ای انجام داده و مکتب مستقل خود را بر پایه روانکاوی تحلیلی پایه‌گذاری کرده است. یونگ با ارائه واقعیت‌هایی شگفت‌انگیز از روان آدمی، مسیری نوین در زمینه مطالعات روانکاوی، فراروی محققان این حوزه نهاد. وی ساختار ذهن آدمی را به سه بخش خودآگاه^۲، ناخودآگاه^۳ و ناخودآگاه جمعی^۴ تقسیم می‌کند. به باور او می‌توان جنبه‌هایی از ضمیر ناخودآگاه را یافت که میان افراد بشر مشترک است. وی محتویات این ذهن مشترک را کهن‌الگو می‌نامد. با تعمق در آثار یونگ، این نتیجه حاصل می‌گردد که «اندیشه‌های یونگ در رابطه با ضمیر ناخودآگاه جمعی با ادبیات و نقد ادبی، ارتباطی مستقیم دارد. یونگ، کسی را هنرمند می‌داند که با کمک منابع انباشته‌شده ضمیر ناخودآگاه جمعی، آثاری را خلق نماید که بر ژرفنای روح خواننده تأثیر بگذارد» (پاینده، ۱۴۰۲: ۲۹۳).

از آنجا که «ما نباید مضمون انکارناپذیر ادبیات را که انسان است، از آن جدا فرض کنیم، بنابراین تنها بر مبنای شیوه‌های تحلیل انسان است که می‌توان به سنجش نبوغ هنرمند اقدام کرد» (لئونوف و دیگران، ۱۳۶۴: ۲۶). تحلیل انسان بر اساس چنین رویکردی به تدریج توجه نقادان دنیای ادبیات را به روش تحلیل آثار ادبی با استفاده از گزاره‌های حوزه کهن‌الگویی معطوف کرد. نویسندگان این پژوهش نیز با چنین رویکردی به خوانش رمان «زیبا» پرداخته‌اند و در خلال این ملاحظات به دلالت‌هایی تأمل‌برانگیز در حیطه حیات روانی بشر دست یافته‌اند.

بیان مسئله

یونگ و پیروانش، منشأ بسیاری از عملکردهای انسان را نیروی پنهانی و رازناک بخشی از روان تلقی می‌کنند و آن را ناخودآگاه جمعی می‌نامند. یونگ، ناخودآگاه

1. Carl Gustav Jung

2. Self-aware

3. unconscious

4. Collective unconscious

جمعی را «متشکل از کهن‌الگوهایی می‌داند که در طول تاریخ بشر شکل گرفته‌اند و در جلوه‌های فرهنگی از جمله ادبیات، هنر، متون مقدس و اسطوره‌ها بازتاب داشته و واکنش‌های انسان را رقم می‌زنند» (پاینده، ۱۴۰۲: ۲۹۴). بر همین اساس شاید «بتوان گفت الگوی رفتار آدمی از آثار و بقایای کهنی است که هنوز از بین نرفته» (یونگ، ۱۳۷۴: ۱۵۱) و در این بخش از ناهوشیار واقع شده است. از این منظر، «به طوری که ویلیام فاکنر^۱ می‌نویسد، گذشته هرگز نمرده و آماده است تا در هر لحظه از زندگی ما دوباره فعال شود» (پروچاسکا و نورکراس، ۱۳۹۵: ۵۴). با این تعبیر می‌توان نیروهای نهفته در روان را منشأ خلق یک اثر ادبی به شمار آورد. از سویی ویژگی‌های مشترکی که در شخصیت‌های رمان‌ها وجود دارد، نظریه یونگ را قوت بیشتری می‌بخشد. با وجود این حلقه‌های رابط و بازتاب‌های مشابه، امروزه شاهد هستیم که نگاه اسطوره‌ای-کهن‌الگویی به ادبیات «به ادیبان این امکان را می‌دهد که به کمک آگاهی با عوالم ناشناخته و تحلیل نمونه‌های انسانی و طبیعت هر کدام، زمینه توصیف انگیزه‌ها، عواطف و عملکردهای شخصیت‌های اثر ادبی را فراهم سازند» (قطب، ۱۳۹۰: ۳۸۱). یونگ، بالاترین نیرو را برای این آگاهی در آفرینش هنری قائل است (ضیف، ۱۳۷۶: ۱۳۷).

در پژوهش حاضر به بررسی و تحلیل کهن‌الگوی آنیما^۲ در رمان «زیبا» پرداخته خواهد شد. رهیافت حاصل از این واکاوی، دستیابی به جلوه‌های کهن‌الگوی آنیما در این رمان و بیان چالش‌هایی است که آنیما قادر است در نقش‌های خود، قهرمان داستان را با آنها روبه‌رو سازد. استخراج تجلیات آنیما در این اثر، مفاهیمی کاربردی در زمینه‌های انسان‌شناختی به دست خواهد داد که به بازاندیشی و درک روان‌شناختی بهتری از این کهن‌الگوی مهم منتج خواهد شد. در این مسیر، کاوشی نیز بر مثبت یا منفی بودن هر کدام از نقش‌ها با ذکر مصادیق هر یک صورت گرفته و در انتهای بحث، نتایج حاصل در قالب نمودار گنجانده خواهد شد.

اما ضرورت پرداختن به این پژوهش، توجه به این نکته اساسی است که آنیما، جزئی تفکیک‌ناپذیر از روان مردان است که نیاز دارد به زمینه‌های بروز و ظهور آن توجه گردد.

1. William
2. Anima

این مسئله موجب شناخت بیشتر این بُعد از روان گردیده و به مردان این امکان را می‌دهد که ابزار مناسب را برای رویارویی با آنیما به دست آورند. همچنین فرصتی را ایجاد می‌کند تا موقعیت‌ها و صور گوناگونی را که آنیما در آن متجلی می‌شود، بازشناخته و با پیش‌بینی عکس‌العمل‌های مناسب و به‌موقع، یک همراهی اصولی و سازنده با مادینهٔ روان خویش داشته باشند. این همراهی در جریان فردیت و خودشناسی مردان، اهمیت ویژه‌ای دارد. ذکر این نکته نیز ضروری به نظر می‌رسد که دلیل عدم تفکیک شواهد بر مبنای شخصیت‌های داستان، ناظر بر این نکته بوده است که این رمان با زاویه‌دید اول شخص به نگارش درآمده است و در نتیجه تمامی مصداق‌های موجود را راوی روایت کرده است. از این‌رو بیان مصادیق هر گزاره در واقع نشان از احوال راوی است. این پژوهش در نظر دارد به این پرسش‌ها پاسخ دهد:

۱. چه دلایل و قابلیت‌هایی برای انطباق رمان «زیبا» با نظریهٔ کهن‌الگویی یونگ

وجود دارد؟

۲. چرا آنیمای منفی در این رمان تا این حد قدرتمند ظاهر می‌شود؟

۳. مصادیق موجود با چه بسامدی در هر قطب آنیما متبلور شده است؟

این جستار با روش توصیفی - تحلیلی و بر پایهٔ مطالعات کتابخانه‌ای سامان یافته است.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های کهن‌الگویی بسیاری دربارهٔ گستره‌های گوناگون از جمله رمان‌ها صورت گرفته است. اما درباره رمان «زیبا»، مقاله‌ای با این رویکرد یافت نشد و محدود آثار موجود دربارهٔ موضوعاتی است که به پژوهش حاضر مرتبط نیست. به مواردی از این پژوهش‌ها اشاره می‌گردد:

اظه‌ری و صلاحی‌مقدم (۱۳۹۱) در مقالهٔ «بررسی کهن‌الگوهای به کار رفته در رمان سمفونی مردگان» به جست‌وجوی کهن‌الگوهای برادرکشی، آنیما، ماندالا و کهن‌الگوی خویشتن پرداخته و حضور این کهن‌الگوها را نشانه‌ای بر همسان بودن تجربه‌های ناخودآگاه جمعی همهٔ انسان‌ها دانسته‌اند.

مصطفوی منتظری و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل رمان خانه پریان اثر زاهدی بر مبنای الگوی فرایند فردیت یونگ» به توضیح این مطلب پرداخته‌اند که چگونه تلاش قهرمان داستان برای نجات آنیمای خویش منجر به تولدی دوباره گردیده و با دستیابی به وحدت با آنیمای خود، قادر شده است که جنبه‌های منفی روح خود را تحت کنترل خویش درآورد.

رامین‌نیا و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله خود با عنوان «نقش‌های زنانه در رمان‌های پیرزاد و وولف با تکیه بر نقش‌های کهن‌الگویی یونگ»، میزان نمود چهار نقش زنانه مادر، همسر، مدونا و آمزون را در آثار ایرانی و غیر ایرانی با رویکرد یونگی واکاوی کرده و چگونگی ساختار روان زنانه را تحت تأثیر کهن‌الگوها تبیین کرده‌اند.

افشاری و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله «بازنمایی امر اجتماعی در رمان زیبا اثر محمد حجازی» رمان «زیبا» را از منظر جامعه‌شناسی و با تکیه بر نظریه‌های لوکاک^۱ و گلدمن^۲، بررسی کرده و به تبیین اندیشه قدرت حاکم در این رمان که در پی تخریب نهضت مشروطه و دستاوردهای آن بوده، پرداخته‌اند.

چگینی علی‌آبادی (۱۳۸۳) در پایان‌نامه ارشد خود با عنوان «ساختارگرایی و بررسی عشق در سه رمان زیبا، یکیلا و تنهایی او، سووشون» به بیان اساسی‌ترین عناصر ساختاری در این سه رمان پرداخته و به طور خاص مقوله عشق را بررسی کرده است.

نوآوری پژوهش

در بررسی معدود پژوهش‌های علمی انجام‌شده درباره این رمان، مشاهده شد از این رمان صرفاً با عنوان رمان اجتماعی یا رمانتیک نام برده شده، بی‌آنکه به سویی کهن‌الگویی این اثر پرداخته شده باشد. این جستار، نخستین رویکرد کهن‌الگویی به این اثر است. آنیما در این رمان با کنش و پویایی بسیار، خواننده را با نمادهای خود مواجه می‌سازد. شواهد و مصداق‌های موجود بر این مدعا نیز در روایت یادشده بسیار است.

مبانی نظری

شالودهٔ روان آدمی در نظریهٔ یونگ

یونگ مانند استاد خود، فروید، برای روان آدمی، هم سطح خودآگاه و هم سطح ناخودآگاه قائل است. اما یکی از اختلافات وی با فروید به همین بخش ناخودآگاه روان مربوط می‌گردد. «یونگ، ناخودآگاه را به دو بخش ناخودآگاه شخصی و ناخودآگاه جمعی طبقه‌بندی کرد» (اظه‌ری و صلاحی‌مقدم، ۱۳۹۱: ۶۰) و مهم‌ترین سهم را به بخش دوم اختصاص داد. در نگرش او، «نمودهای جمعی، قدرت زیادی دارند» (همان: ۷۹). او این نمودها را کهن‌الگو نامید که در همین بخش مهم، سکنی گزیده بودند. وی کهن‌الگوها را به عنوان یک عامل مؤثر در کنش‌ها و نقش‌هایی که فرد در حیات خود به نمایش می‌گذارد، تبیین می‌کند.

کهن‌الگو ابتدا «در زمان فیلیپو دائوس^۱ برای اشاره به تصویر خدا^۲ به کار رفت» (یونگ، ۱۳۹۷: ۱۰)؛ اما یونگ این اصطلاح را وارد علم روان‌شناسی کرد. به باور او، کهن‌الگوها، تجارب باستانی موجود در ناخودآگاه جمعی بشر بودند که به صورت الگوهای تکرارشونده نمایان می‌شوند. «شاید بتوان گفت که کهن‌الگو مبین آن جنبه‌ای از روان‌شناسی یونگی است که بیشتر از هر جنبهٔ دیگری وارد مجموعه مفاهیم نظری زمانهٔ ما شده است» (بیلسکر، ۱۳۸۷: ۶۰). یونگ با چنین رویکردی به انسان، برای تولد مبنایی زیستی قائل است که حاوی تجربه‌های اولیه است که بشر را برای رویارویی با مسئله حیات همراهی می‌کند. همچنین بر این واقعیت تأکید می‌کند که کهن‌الگو اساساً غیر قابل درک است؛ یعنی اینکه نمی‌توان آن را مستقیماً مشاهده کرد؛ بلکه فقط با نوعی شهود می‌توان وجود آن را حدس زد (Michele & Rata, 2013: 4).

بر این اساس نمود کهن‌الگوها همراه با تغییر در شکل اولیه آنها صورت می‌گیرد. بنابراین «کهن‌الگوها می‌توانند در شرایط مناسب به صورت‌های مختلف مثل رؤیاها یا هذیان‌ها فعال شوند» (فیست و فیست، ۱۳۸۸: ۱۲۶). در واقع در زبان یونگی، نمادها مجراهایی هستند که به وسیلهٔ آنها، کهن‌الگوهای ناخودآگاه جمعی در خودآگاه آشکار

شده، روی اشیا پخش می‌شوند (Lindenfeld, 2009: 223). همچنین باید افزود که «هر کهن‌الگو به شرط رسیدن به درجه‌ی معینی از وضوح و روشنی قادر خواهد بود تأثیری شفاعت‌بخش یا ویرانگر بر آدمی داشته باشد» (یونگ، ۱۳۷۴: ۱۵۹). تعدادی از آنها به گونه‌ای کامل‌تر توسعه یافته، به طور مداوم بر روان تأثیر می‌گذارند. این کهن‌الگوهای اصلی، پرسونا^۱، آنیما و آنیموس^۲، سایه^۳ و خود هستند (Schultz, 2005: 123).

آنیما

در کتاب «اندیشه‌ی یونگ» به دو اصطلاح آنیما و آنیموس اشاره شده که از معادل لاتینی واژه‌ی روح مشتق شده‌اند. به باور یونگ، این دو کهن‌الگو «به ترتیب عبارتند از: جنبه‌های زنانه و مردانه‌ای که در ضمیر ناخودآگاه مردان و زنان وجود دارند» (بیلسکر، ۱۳۸۷: ۶۲). وی آنیموس را نرینه‌ی روان زن و آنیما را مادینه‌ی روان مرد می‌نامد. به باور یونگ، همنشینی هزاران ساله‌ی زن و مرد منجر به نهادینه شدن «تصویری قومی از زن در ناخودآگاه مرد شده که وی به یاری آن، طبیعت زن را درمی‌یابد» (فوردهام، ۱۳۹۰: ۶۸). این امر، تأثیری شگرف در شکل‌گیری شخصیت انسان‌ها دارد و به بقای گونه‌ها کمک می‌کند؛ زیرا به یک جنس امکان می‌دهد ماهیت جنس دیگر را درک کند (Schultz, 2005: 125). آنیما، کهن‌الگوی مورد توجه یونگ است که «همچون یک واسطه‌ی ناخودآگاه، مرد را با ارزش‌های درونی همسو می‌سازد» (مصطفوی منتظری و دیگران، ۱۴۰۰: ۲۶۶).

مطالعات گسترده‌ی یونگ درباره آنیما نشان می‌دهد که این کهن‌الگو به شکل‌های گوناگون در روان مرد تجلی می‌یابد. بنابراین «برای یک مرد، تجربه‌های آنیما، بی‌کران است» (یونگ، ۱۳۹۷: ۲۴۳). آنیما، روح درونی مرد است که مکرر در ادبیات به صورت یک زن در شخصیت‌هایی مانند حوا، هلن و دانته مجسم شده است. شخصیت‌های زن قدرتمندی که در زندگی مرد حضور می‌یابند، نمودی دیگر از این کهن‌الگو است. «پدیده‌ی عشق را می‌توان نمودی از عنصر مادینه‌ی روان در مرد نام برد» (گورین و دیگران، ۱۳۷۷: ۹۶). بر اساس چنین رویکردی، کنش‌های زنانه‌ای مانند «مهربانی عجیب مردان خشن،

1. Persona
2. Animus
3. Shadow

بی‌منطقی و پرگویی مردان، از ویژگی‌های حضور آنیماست» (اتونی: ۱۳۹۰: ۱۷). اولین نمود این کهن‌الگو در مرد «در دوران کودکی معمولاً به وسیلهٔ مادر شکل می‌گیرد» (گورین و دیگران، ۱۳۷۷: ۱۹۸؛ یونگ، ۱۳۹۶: ۲۷۳). مادر، تداعی‌کنندهٔ دو نیروی متضاد باروری و ویرانگری در مرد است. این شکل از کشمکش دوسویه به ناهنجاری‌های روانی همچون ترس از بیماری، هیچ‌انگاری، ناتوانی و به طور کلی یک زندگی سراسر غمگین منجر می‌شود. چنین تجسمی از آنیما را زن شوم یا مادینهٔ ویرانگر می‌نامند. این بخش از شخصیت نمادین از صور منفی آنیماست که اغلب از پشت سایه ظاهر می‌شود. اما نکتهٔ قابل توجه در باب آنیما این است که اگر مرد به ویژگی‌های زنانهٔ درونش مثل ملاطفت، فرصت تظاهر ندهد، «این بخش حیاتی از روان مرد، نهفته باقی می‌ماند و رشد لازم را پیدا نمی‌کند و در نتیجه به یک شخصیت تک‌بعدی منجر می‌گردد» (شولتز و شولتز، ۱۳۸۹: ۱۲۳). بر همین اساس است که یونگ، تشخیص آنیما را آزمونی برای شهامتِ مرد می‌داند.

تحلیل داده‌ها

محمد حجازی، رمان «زیبا» را در سال ۱۳۱۲ نگاشته و وقایع آن به اواخر عهد قاجار و قبل از سال ۱۳۰۰ مربوط می‌شود. این رمان را فردی به نام میرزا حسین به صورت گزارشی برای وکیل خود در زندان ارائه کرده است. حسین که زادهٔ روستایی به نام مزینان است، برای ادامه تحصیلات دینی به تهران می‌آید و دلباختهٔ زنی می‌گردد که بسیار هوسران است. در نتیجهٔ این ارتباط، میرزا حسین «که می‌خواست هر آنچه را که زمینی است، فراموش کرده و درجات زهد را طی کند، برای کسب پول و مقام به هر رذالتی تن می‌دهد» (میرعابدینی، ۱۳۸۰: ۶۹). وی پس از آن وارد دنیای سیاست شده، رشوه‌گیری به منش روزانهٔ او تبدیل می‌گردد. او که بازپچهٔ دست این زن نابکار شده، به ترسیم روزگاری دست می‌زند که فساد اداری و سقوط بزرگان سیاست و استبداد موجود در جامعه بیداد می‌کند.

سعی نویسندگان بر این بوده که فارغ از ویژگی‌های اروتیک این رمان، به بیان

بازنمودهای کهن‌الگوی آنیما و واکنش‌های شخصیت اصلی رمان در قبال این کهن‌الگوها
بپردازند.

کهن‌الگوی آنیما در رمان زیبا

در این بخش، آنیما در دو سویه مثبت و منفی بررسی می‌شود.

الف) آنیمای مثبت

از نمودهای مثبت آنیما که یونگ در مطالعات خود نام برده، می‌توان از «مادر، انتخاب همسر مناسب، معشوق رؤیایی، یاریگر ذهن منطقی، راهنما و نگاه احساساتی به طبیعت نام برد. همچنین عباراتی مانند کلیسا، بهشت، نیایش، ماه و پرنده نیز از نمودهای آنیمای مثبت هستند» (یونگ، ۱۳۹۷: ۱۰۲، ۱۴۹، ۲۳۹، ۲۴۰ و ۱۳۹۶: ۲۷۸-۲۸۳).
در ادامه، مصداق‌هایی که در رمان «زیبا» به این نمودها اشاره دارند، بررسی می‌گردد.

۱- آنیما در واژه‌های دینی

یونگ برای «عقاید مذهبی، قدرتی قابل توجه قائل شده و اعلام می‌کند که در میان این عقاید مذهبی، تمامی جلوه‌های جمعی را یافته است» (همان: ۷۸). در این نقش، آنیما در قالب کلمات یا مکان‌هایی که مربوط به حوزه دین هستند، نمود می‌یابد. یونگ برای تجلی این چهره آنیما به واژه‌هایی همچون کلیسا، نیایش و بهشت اشاره می‌کند. از آنجا که این اثر ادبی در فرهنگ اسلامی ایران به نگارش درآمده است، نویسندگان، این واژه‌ها را در همین بستر بازتولید نموده و واژه‌های مسجد، نیایش (نماز، دعا) و بهشت را واکاوی نموده‌اند. آنیمای مثبت در قالب این واژه‌ها در مجموع ۱۲۳ بار در رمان «زیبا» متجلی شده است.

۲- نیایش

یونگ باور دارد که یکی از کارکردهای دین، فروکاهش فشارهای روانی است که در نتیجه آن انسان از اضطراب تنهایی در جهان رها می‌گردد. همچنین در «انسان و سمبول هایش» اشاره می‌کند که «مراسم نیایش در واقع تصویرهای روانی عنصر مادینه مذهبی را بر فرد آشکار می‌سازد» (همان، ۱۳۹۶: ۲۸۰). راوی در عوالم کودکی به حکم آنیما با باورهای دینی ناهوشیار خود روبه‌رو می‌شود و پس از آن با ممارست در عبادات

برای خود تقدس به دست می‌آورد (حجازی، ۱۳۴۰: ۱۸). آنیما با نیروی مثبت خود در تلاش است تا او را به ارزش‌های اخلاقی این مناسک رهنمون گردد: «آخرین حد تصور من حاجی پیر سید بود. در قرائت نماز و دعا از او تقلید می‌کردم» (همان: ۱۷).

بنابراین هر از گاهی با تلنگر قطب مثبت آنیما به خود می‌آید: «نذر کردم از این مخمصه که خلاص شدم، نمازهای قضای خود را بخوانم» (همان: ۳۴۷).

حسین با گذشت زمان، موفق به کسب جایگاه مورد نظر خود می‌گردد؛ اما به این علت که «رسوم دنیوی و غریزه‌های اجتماعی، آن را فاسد کرده است، آنچه ظاهر می‌شود، احساس مذهبی مصنوعی است که فاقد حالت قدسی اصیل است» (یونگ، ۱۳۹۰: ۳۲).

۳- بهشت

از آنجا که «کهن‌الگوی مادر از مشتقات آنیما و مهم‌ترین تجلی آن در مردان است، بهشت هم به عنوان یکی از مظاهر این کهن‌الگو با آنیما در ارتباط است» (شهریاری، ۱۳۹۸: ۸۸-۸۹). بر این اساس آنیما بار دیگر، فرصتی برای جلوه‌گری بُعد مثبت خود می‌یابد. در صفحات ابتدایی داستان، راوی، محبوس بودن خود در زندان را به بهشتی تشبیه می‌کند که به رنج‌های او در زندگی با زیبا پایان بخشیده است:

«بعد از گذشتن آن همه محنت و گسستن آن زنجیرهای آتشین، خود را

در بهشت می‌پندارم» (حجازی، ۱۳۴۰: ۶).

«از این خواب شیطانی خلاص می‌شوم و به مزینان که دهلیز بهشت است

می‌روم» (همان: ۹۹).

تجربه زندگی در کنار روستاییان نیز او را با حال و هوای بهشت مواجه می‌کند. کم‌کم نگاه حسین به جهتی درست معطوف می‌گردد. تلاش می‌کند قوای خود را جمع کرده، برخلاف مصلحت موجود، همسرش را بخواهد (همان: ۲۳۷، ۳۷۹، ۴۰۵ و ۴۵۰).

۴- مسجد

اولین حضور راوی در مسجد، همراه انبوهی از مدرکات عجیب است که البته در عالم

روان یک کودک هفت‌ساله، چندان دور از انتظار نیست. مسجد، یک سمبل مذهبی در دین اسلام است. به باور یونگ، «نقش سمبل‌های مذهبی این است که به زندگی انسان معنا ببخشند» (رامین‌نیا و دیگران، ۱۳۹۸: ۹۹). آنیما با نمایاندن مسیری شگفت‌انگیز فراروی راوی، در تلاش است قهرمان داستان قادر گردد تجربیاتی جدید کسب نماید:

«هفت یا هشت ساله بودم. پدرم مرا به مسجد برد. دنیایی غیر از آنچه در

خیال داشتم، دریافتم» (حجازی، ۱۳۴۰: ۱۳).

شاید به همین دلیل است که در بیشتر موارد، بسیاری از قرارهای راوی به مسجد ختم می‌گردد. گویی آنیما همچنان در تلاش است تا راوی را به مبدأ اصلی خویش ارجاع دهد و با نوعی نگاه دوباره به خویشتن، او را به خود بازگرداند.

«روزها در تمام این شهر پرسه می‌زدیم و به هرچه مسجد و کاروانسرا و

پشت‌بام سر می‌زدیم» (همان: ۳۳۹).

مردم به تشویق راوی پس از تمهید «وسایل اجتماع در مسجد» (همان: ۴۳۵)، «جنازه متانت‌السلطنه را در صحن مسجد» (همان: ۴۳۹) قرار می‌دهند و اهداف تاریک وی محقق می‌گردد. در پایان اعتراف می‌کند که «هر دفعه که تقاضای بزرگی از دولت داشتیم، حزب ملت در مساجد و میدان‌ها میتینگ می‌داد» و به این ترتیب بار دیگر یکی از نمودهای نقش مثبت آنیما رو به زوال می‌نهد.

۵- آنیما در نقش مادر

به باور یونگ، نخستین تجلی‌گاه و حامل عنصر مادینه برای یک پسر، تصویر مادر است و پس از آن، زنانی که احساسات یک مرد را برانگیزند (Jung, 2009: 217). اما این نکته بسیار مهم است که «یک جوان رو به رشد باید قادر باشد خود را از جاذبه آنیمایی که در وجود مادرش متجلی شده، رها نماید» (یونگ، ۱۳۹۷: ۸۹). زمانی که در دوره‌های سپسین زندگی یک مرد، تصویر آنیما از مادر به زنان دیگر منعکس می‌گردد، «موجب سوءبرداشت‌های بسیاری می‌شود و متأسفانه منشأ بسیاری از زناشویی‌های مصیبت‌بار و عشق‌های توجیه‌ناپذیر، همین برون‌فکنی‌هاست که مرد نمی‌تواند به طریق عقلانی بر آن نظارت کند» (صرمی و عشقی، ۱۳۸۷: ۶۳). راوی نیز پس از مادر، ابتدا تحت تأثیر زیبا و سپس

زنان دیگر قرار می‌گیرد. آنیمای راوی در این نقش خود، ۹۶ بار متجلی شده است. «مادرم، قدرت خارق‌العاده‌ای داشت. هم قادر بود آنقدر به پشتم بزند که از حال بروم و هم اوقاتش که خوش بود، همه جور خوراکی به من بدهد» (حجازی، ۱۳۴۰: ۷).

زمانی که از زمین و زمان ناامید گشته، آنیمای مادر مثبت، او را به خود فرامی‌خواند. به مزینان می‌گریزد، اما مادر، مشاعرش را از دست داده و دیگر قادر نیست نقش نجات‌بخش خود را ایفا کند (همان: ۲۶۹). آنیما حتی از بوی زیره سبز هم به عنوان فرصتی برای انکشاف نقش خود در روان راوی بهره می‌جوید: «در بچگی مادرم را هر جا که بود به بوی زیره پیدا می‌کردم. همیشه گوشه چارقدش زیره سبز می‌بست. این بو در وجودم با مهر مادر عجین شده است» (همان: ۲۷۴).

۶- آنیما و پیوند آن با طبیعت

آنیما، این بزرگ‌بانوی روح مردان، «تجسمی از تمام تمایلات روانی زنانه در مردان است. یکی از این تمایلات، احساس خوشایند به طبیعت است» (عالی محمدی و دیگران، ۱۴۰۲: ۹۰). از سویی کهن‌الگوی مادر که یکی از صور آنیماست، «بعد باروری و تغذیه را با خود به همراه دارد و درخت، باغ، مزرعه بارور، دریا و ماه از مظاهر آن است» (یونگ، ۱۳۹۷: ۱۰۰). کهن‌الگوی آنیما در این بعد خود، در رمان «زیبا» در مجموع ۶۸ بار ظاهر شده است. در ادامه تجلیات آنیما در صورت‌های باغ، ماه و درخت که از بسامد بالاتری برخوردار بودند، بیان می‌گردد.

- باغ: یکی از تظاهرات احساسی نسبت به طبیعت که آنیما با آن جلوه‌گری می‌کند، واژه باغ است. باغ به «بعد باروری و تغذیه‌مندی کهن‌الگوی مادر باز می‌گردد که خود از تجلیات آنیماست» (شهریاری، ۱۳۹۸: ۸۹). راوی با تکرار واژه باغ، نیم‌نگاه‌های آنیما را در قطب مثبت آن به نمایش می‌گذارد. از جمله زمانی که راوی به ترسیم چهره‌ای از شیخ شهاب می‌پردازد (حجازی، ۱۳۴۰: ۱۵۷) یا زمانی که بر گستره باغ پدر لیلی می‌افزاید: «پشت بام خانه با سطح باغ کوچکی که از تراشیدن کوه احداث کرده بودند،

مساوی بود. بر عهده گرفتم زمینی به بزرگی آن باغ از کوه بتراشم و بر سر آن باغ بیندازم» (حجازی، ۱۳۴۰: ۲۳۶).

- ماه: در این رمان، ماه در توصیف طبیعت یا صورت زیبای زنان به کار رفته است. «نمایه دیگر عنصر مادینه روان، بانوی ماه نامیده می‌شود» (یونگ، ۱۳۹۶: ۲۸۴). راوی در توصیف چهره لیلی، دختر روستایی که این بار عنوان معشوق رؤیایی را برای وی بازتعریف می‌کند، از واژه ماه استفاده می‌کند:

«پرتو نقره‌فام ماه و فروغ طلایی رنگ آفتاب از دو طرف، متن نیلگون آسمان را در میان گرفته...» (حجازی، ۱۳۴۰: ۲۳۵).

«نور ماه با روشنی پیشانی لیلی به هم پیوسته شده بود و معلوم نبود کدام یک به هم نور می‌فرستند» (همان: ۲۳۷).

درخت: گیاه‌گونی و تظاهر آنیما در شکل درخت از جمله انعکاس‌هایی است که در مطالعات کهن‌الگویی با عنوان «احساسات نسبت به طبیعت» (یونگ، ۱۳۹۶: ۲۷۰) به آن اشاره شده است. واژه درخت در این رمان در ترسیم تصاویر کهن‌الگویی آنیما به جلوه‌گری پرداخته است. از جمله زمانی که راوی در کودکی تمایل دارد تا قامت بلند پدرش را با بلندای یک درخت مقایسه کند:

«در خانه ما جز چند بوته گل سرخ، درختی نبود که قامت پدرم را با آن مقایسه کنم» (حجازی، ۱۳۴۰: ۷).

وقتی غرق در رؤیای لیلی می‌شود، زیبایی‌های طبیعت آنیمایی است که او را در خود فرامی‌گیرد (همان: ۲۳۷). می‌توان گفت تنها یک‌بار به‌طور عمیق آنیما خود را در زیبایی‌های طبیعت اطراف به حسین نشان می‌دهد. آن هم درست زمانی که از زیبا و سیاست و کار کناره گرفته و به روستا پناه برده است (همان: ۲۳۵).

۷- یاریگر ذهن منطقی، راهنما و میانجی

یکی دیگر از نمادهای مثبت آنیما این است که در مواقع لزوم، برای یک مرد در نقش راهنما ظاهر شود. با کاوش در «پهنه ادبیات با نمونه‌های بسیاری از عنصر مادینه روان راهنما و میانجی مواجه خواهیم شد» (یونگ، ۱۳۹۶: ۲۸۳). آنیما در این نقش، ۴۶ بار

در طول رمان زیبا ظاهر می‌گردد. برای این نقش آنیما می‌توان به زمانی اشاره کرد که اولین وسوسه‌های فکر زیبا، وجود راوی را فرامی‌گیرد و آنیما در یاد نامزدش - زینب - به یاری او می‌شتابد:

«محبتهای زینب از نظرم گذشت و دلم برایش ضعف رفت. تصمیم گرفتم

به مزینان بروم» (حجازی، ۱۳۴۰: ۳۲).

چند صبحی از آشنایی حسین با زیبا می‌گذرد. آنیما در تلاش است او را از منجلابی که در حال غرق شدن در آن است، برهاند. سنگینی بار هوس موجب آزار راوی است. آنیمای مثبت، او را به سوی خود فرامی‌خواند:

«روحم از پشت میز به مزینان سفر می‌کرد، به دست‌وپای زینب بوسه

می‌زد و دامن پدر و مادر را از گریه ندامت، تر می‌کرد» (همان: ۵۸).

آنیما حتی در وجود تاج‌الملوک، خواهر خوانده زیبا، ظاهر شده و با افشای نیات پلید زیبا، میرزا حسین را یاری می‌کند که شاید از تارهای سیاه این عنکبوت رهایی یابد. به دعوت تاج‌الملوک به خانه وی می‌رود و با حقایقی درباره نقشه‌های زیبا روبه‌رو می‌شود (همان: ۲۰۷). مریم، همسرش نیز بارها به آنیمای حسین بدل می‌گردد تا یاریگر شوهرش باشد (همان: ۲۲۹). در حالی که از اندوه علاقه‌مندی زیبا به پرویز، بسیار غمگین است و از تهران به مقصدی نامعلوم می‌گریزد، در میانه راه، آنیما در هیأت زنی روستایی بر راوی پدیدار می‌گردد. با آن زن همسفر می‌شود (همان: ۲۳۴). این همراهی، او را به جایی هدایت می‌کند که می‌تواند منجر به دگرگون شدن زندگی وی شود؛ اما راه به خطا می‌پیمايد. باعث مرگ لیلی، دختر خانواده دهقان می‌شود.

آنیما حتی در جسم نیمه‌جان لیلی از تلاش باز نمی‌ایستد. نگاه عجیب لیلی هنگام مرگ، حرف‌های نگفته بسیاری را برای راوی دارد (همان: ۲۴۲). از کرده خود در حق پرویز بسیار اندوهگین است و این اندوه، یاریگر او می‌گردد. آنیما در کسوت شاه‌جان - زن‌پدر پرویز - به سراغ راوی می‌آید و در تلاش است تا عملکرد درست را به راوی یادآور شود (همان: ۲۵۷). در پایان داستان، آنیما با حضوری برجسته به ایفاگری نقش راهنما و یاریگری خود دست می‌زند. در این زمان، «آنیما به موقعیتی فرمانبردار وارد شده است که در آن، آخرین نشانه‌های شیفتگی در حال از میان رفتن است و نوعی از هم‌دردی،

جای آن را گرفته است» (یونگ، ۱۳۹۷: ۲۴۲). پلیدی‌های زیبا موجب ربوده شدن مریم توسط اوباش می‌شود. مریم حتی در غیاب خود نیز قادر است با آنیمایی قوی، راوی را تحت تأثیر خود قرار دهد:

«چیزی از حیات برایم باقی نمانده بود. دریافتم که زندگی بدون مریم برای

من مرگ است» (حجازی، ۱۳۴۰: ۴۵۰).

۸- انتخاب همسر مناسب

در «انسان و سمبول‌هایش» می‌خوانیم که «آنیمای مردان به صورت معشوق رؤیایی تجلی می‌یابد» (یونگ، ۱۳۹۶: ۸۳). میرزا حسین در طول روایت خود به طور دائم، آنیمای خود را در مفاهیم معشوق و محبوب جست‌وجو می‌کند. از آنجا که یکی از «کارکردهای مثبت آنیمای همان است که در انتخاب مناسب همسر، مرد را یاری کند» (همان: ۲۷۸)، آنیمای راوی نیز با اتکا به همین کارکرد، در تلاش است تا او را در انتخاب همسر یاری نماید. تحت تأثیر این نقش از آنیماست که خواننده در رمان «زیبا»، با عباراتی همچون معشوق، زن محبوب و معشوق رؤیایی روبه‌رو می‌گردد. هرچند به نظر می‌رسد که برای آنیمای «بارزترین نوع فرافکنی، زمانی است که فرد عاشق می‌شود» (جانسون، ۱۳۸۹: ۵۹)؛ اما آنیمای مثبت راوی قادر نیست او را در راه صعب روانی ناشی از این احساس یاری کند. جاذبه‌های کاذب عشق زیبا، حسین را از شناخت عشق و معشوق واقعی باز می‌دارد. راوی صرفاً به مقوله جذابیتهای ظاهری معشوق توجه دارد و جاذبه‌های روحی، معنوی و اخلاقی را در معشوق، به فراموشی می‌سپارد. هر بار با مشاهده زنی زیبا، گمان می‌کند که معشوق واقعی را یافته است:

«مثل سرو بلند است و چشم‌هایش مثل چشم غزال، آدم را دیوانه

می‌کند» (حجازی، ۱۳۴۰: ۱۶۸).

در هنگامه پناه بردن به روستای کشار بالا، به دختری لیلی نام دل می‌بازد. این بار نیز در تلاشی مشهود ولی بی‌نتیجه، آنیمای در تکاپو است که نقش خود را در انتخاب همسر مناسب به ظهور رساند:

«لیلی، خاطر مرا ربود. به مادرش گفتم می‌خواهم لیلی را به زنی بگیرم»

(همان: ۲۳۶).

آنیما، آمال و ناگفته‌های روحی حسین را با واگویه‌هایی درونی ابراز می‌نماید. در فکر خانه و یک زندگی آبرومند است (حجازی، ۱۳۴۰: ۲۸۵)؛ اما هر بار در اجرای این هدف به خطا می‌رود. در نهایت آنیما، آخرین تلاش خود را می‌کند و میرزا حسین درمی‌یابد که نقش همسری را باید در وجود همسرش جست‌وجو کند (همان: ۴۱۷). آنیما در این نقش، ۴۵ بار بر حسین آشکار می‌شود.

«من تنها مفتون حسن و نیکی مریم نبودم. باید از اینکه زن پاکدامن و باحیای خودم را با زنی مثل زیبا، هم‌خانه کرده‌ام، در عذاب باشم» (همان: ۴۲۵).

۹- آنیما با نمود حیوانات

یونگ می‌گوید که «آنیما، شباهت‌هایی هم با برخی حیوانات دارد که هر یک، ویژگی‌های خود را در این کهن‌الگو منعکس می‌کنند و با حیواناتی مانند ببر، مار یا پرندۀ ظاهر می‌شود» (یونگ، ۱۳۹۷: ۲۴۰). از این میان «در قالب پرندۀ، نقشی مثبت دارد» (همان: ۲۴۲). آنیما با این نقش، ۳۳ بار در قالب پرندۀ‌هایی مثل کبوتر و مرغ در رمان «زیبا» متجلی شده است.

شیخ حسین در افکار خود از احساس روح‌بخش آزادی از قیدوبند دنیوی، بسیار خرسند و مشعوف است:

«خدایا، تو را سپاس که بال و پر مرا به حطام دنیا نبستی. چون مرغی آزاد،

هر کجا که خوش است می‌نشینم و به تسبیح تو می‌پردازم» (همان: ۳۳).

زمانی که تصمیم به فرار از زندگی پرنیرنگ با زیبا می‌گیرد و احساس سستی می‌کند، آنیما بر روان راوی می‌تازد:

«چرا مرغ خیالم به این کندی به مقصد امن می‌پرد» (همان: ۹۹).

پس از چهار سال در زندان به روی او گشوده می‌شود. بار دیگر کهن‌الگوی آنیما در روان تیره وی به پرواز درمی‌آید تا قواعد آزاد زیستن را خاطرنشان کند (همان: ۲۷۱). او معترف است که «مرغ اقبال به سر هر کس بخواهد، می‌نشیند»؛ ولی چنان در حرمت نفس ضعیف است و در گرداب پرنیرنگ زیبا اسیر، که بر گفته‌های خود نیز وقعی نمی‌نهد.

ب) آنیمای منفی

تجلیات این قطب از آنیما به شکل «ترس از بیماری، بانوی زیبای بی‌رحم، احساس

ناتوانی، خلق و خوی تیره و تاریک، تمایل به خودکشی، عفریت مرگ، زن شوم، تخیلات شهوانی، روسپی، زودرنجی در مرد، رفتارهای کودکانه، تردید و سرگردانی، لذت نبردن از چیزها در زندگی و حیواناتی همچون مار نمود پیدا می‌کند» (یونگ، ۱۳۹۷: ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۴۹، ۲۳۹ و ۲۴۰). در ادامه به برخی از این نمودهای منفی آنیما که در رمان مورد بحث، بسامد معناداری داشته است، اشاره می‌گردد.

۱- بانوی شوم

آنیما در این ویژگی با نمودهای حوزه مربوط به تخیلات شهوانی، زن روسپی و بانوی زیبای بی‌رحم بررسی خواهد شد. نمودهایی که در نتیجه آن راوی به یک نوع وابستگی شهوانی به زیبا دچار می‌گردد. در واقع «در چنین وابستگی‌ای، شخص، استقلال خود را از دست می‌دهد» (فروم، ۱۳۹۰: ۱۲۴). جنبه منفی آنیما با این نوع وابستگی شوم منجر به نوعی ویرانی همه‌جانبه در زندگی مرد می‌شود. «هرچه این میل بیشتر با ویرانگری آمیخته باشد، بی‌رحمانه‌تر خواهد بود» (همان: ۱۲۵) و به فراق‌کنی منفی آنیما منجر خواهد شد. «زیبا با وقوف کامل به ضعف نفس مردان در این جنبه، با ایفای خویشکاری کهن این نقش» (افشاری و دیگران، ۱۴۰۲: ۳۷)، روان راوی را تسخیر کرده، استیلای چنین آنیمایی را به نمایش می‌گذارد:

«مرغ فکر، بند اطاعت را گسیخته، دیوانه‌وار به هر طرف می‌پرید. به هرچه

نگاه می‌کردم، چهره آن پری حایل بود» (حجازی، ۱۳۴۰: ۲۵).

زیبا به وضوح، میزان وابستگی و میل راوی را درمی‌یابد و با بی‌رحمی از همین حربه برای مقاصد شوم خود بهره‌برداری می‌کند. یونگ می‌گوید آنیما در جلوه منفی خود، «سلیقه بدی دارد. آنیما خود را با افراد پست سرگرم می‌کند» (یونگ، ۱۳۹۷: ۱۴۹). آنیما نیرنگ‌های گوناگونی را برای به دام انداختن راوی به کار می‌برد. به نظر یونگ در چنین شرایطی، شخصیت مرد همچون غریقی است که در میان گردابی از بی‌ثباتی، بدخلقی، شهوات شیطانی و شرارت دست و پا می‌زند. میرزا حسین، شاهد سقوط ارزش‌های اخلاقی خود است و این موضوع را همچون اعترافی دردناک با خود زمزمه می‌کند:

«اراده‌ام در بند خواش نفس، ناتوان شده و پاهایم در زنجیر شهوت گرفتار

است» (حجازی، ۱۳۴۰: ۳۷).

او آنچنان مغلوب قدرت و سوسه‌آنیمای خود است که حتی جمله‌های زیبا که از شخصیت ناسالم او حکایت دارد، موجب هشیاری او نمی‌گردد (همان: ۷۵). حتی توصیه غامض‌الدوله نیز او را به خود نمی‌آورد (همان: ۱۰۶). در آثار به نگارش درآمده در این زمینه، اشاره شده است «مردانی که شیفتگی شهوانی به زنان روسپی و لوند دارند، در مرحله جنسی مادینه روان خود توقف کرده‌اند» (اتونی، ۱۳۹۰: ۴۰). به زعم یونگ، «این مورد شیفتگی خطرناک نسبت به آنیما را نشان می‌دهد» (یونگ، ۱۳۹۷: ۲۴۳). این وجه از آنیما، ۱۱۰ بار در این رمان ظاهر شده است.

۲- حالت تردید، سرگردانی و ناتوانی

پیشتر بیان شد که اگر مرد، محتویات مثبت آنیما را سرکوب کند و آن را وارد خودآگاه خود نکند، انرژی آن به قطب منفی کهن‌الگو منتقل می‌شود. در همین راستا اگر «مرد حس کند مادرش، تأثیری منفی بر وی گذاشته، عنصر مادینه وجودش به صورت خشم، ناتوانی و تردید بروز می‌کند» (همان، ۱۳۹۶: ۲۷۳). حالاتی که ۸۸ بار روح و روان میرزا حسین را فرا می‌گیرد. تردید، یار همیشگی زندگی راوی می‌شود:

«نزدیک بود از رنج تردید به ستوه بیایم و زنه‌ار بخوام» (حجازی، ۱۳۴۰:

۱۰۷).

«او رفت و من در گرداب هولناک حیرت فرو ماندم» (همان: ۲۱۹).

«پاهایم به طرف مقصد حرکت می‌کرد، لکن فکرم ثانی داشت. گاهی

از قوت عزم داغ می‌شدم و گاهی اراده‌ام از کار می‌افتاد» (همان: ۲۸۶).

با تأمل در این دنیای متلاطم روانی که حجازی آن را به نمایش گذاشته، می‌توان به بسیاری از آشفتگی‌های ناشی از حاکمیت آنیما دست یافت. «مرد باید قادر باشد کهن‌الگوی آنیمای خود را با صفاتی که به صورت سنتی زنانه هستند، مانند عطوفت ابراز نماید» (شولتز و شولتز، ۱۳۸۹: ۱۲۸). اما راوی با ناتوانی در ابراز صحیح احساسات، همواره به بیراهه می‌رود. عباراتی مانند محنت و شکنجه درونی بیانگر تنش‌های روانی و احساس ناتوانی قهرمان داستان است. خاطرنشان می‌شود که «ناتوانی از نمودهای منفی

آنیماست» (کاظمی و ستاری، ۱۴۰۱: ۱۶۰) و به نظر می‌رسد که این احساس ناتوانی از کودکی همراه راوی است و همین امر، توجه آنیمای منفی را به او جلب می‌کند. «به عقیده اسپینوزا، جوهر شرارت در ناتوانی است» (فروم، ۱۳۹۰: ۱۱۰).

بعد از آشنایی راوی با زیبای اغواگر، اغلب احساس ناتوانی می‌کند. پس از آن به آدمی منفعل، مبدل می‌گردد که هیچ اختیاری از خود ندارد (حجازی، ۱۳۴۰: ۵، ۵۸ و ۱۷۹). مجموع این عوامل موجب شده که «شخصیت ایستایی نداشته باشد» (چگینی علی‌آبادی، ۱۳۸۳: ۴۴). اوج ناتوانی و استیصال میرزا حسین، زمانی است که از سرنوشت شومی که کردارهای او برای همسرش رقم زده است، باخبر می‌شود:

«روی هم تا شدم. اگر فوتم می‌کردند، به زمین می‌افتادم. چیزی از حیات برای من باقی نمانده بود. مثل اینکه پرتگاهی پیش پایم باز شده باشد. زندگی را خالی و سهمناک می‌دیدم» (حجازی، ۱۳۴۰: ۴۵۰).

۳- خلق و خوی تیره و تاریک

آنیما با مهارت، خلق و خوی مردان را تحت سیطره خود می‌گیرد. با شکیبایی هر لحظه دامی می‌گسترد و با خلق اوهای تیره، مردان را به دنیای سیاهی‌ها سوق می‌دهد. یونگ، این «تخیلات و گفتارهای ناشی از آن را استانداردهای آنیما می‌داند» (یونگ، ۱۳۹۷: ۸۸) که ساختار روانی فرد را برهم می‌زند. «از جمله احساسات و خلقیات منفی آنیما، بدخویی و خشم و تندی، احساس تنهایی و خودکم‌بینی است» (کاظمی و ستاری، ۱۴۰۱: ۱۶۰). راوی در اولین حضور خود در کمیسیون اداره محل خدمت، هیچ تلاشی برای کنترل این نیروی مخرب آنیما از خود نشان نمی‌دهد (حجازی، ۱۳۴۰: ۹۶ و ۱۸۹). خلق و خوی تیره‌ای که بر روان او مستولی می‌گردد، به صورت یک زنجیره تصمیم‌ها و رفتارهای آسیب‌زننده، ۴۸ بار راوی را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. همین بخش از نیروی آنیماست که برای ربودن اسناد رشوه‌خواری خودش از دست ماهر خسار، همسر ابوالقاسم خان، او را به میدان فریب و خدعه می‌برد (همان: ۳۱۵). جوان ساده‌ای به نام مصطفی را به چنگ می‌آورد. مقالاتی را به نام او در روزنامه به چاپ می‌رساند و برای رسیدن به منافع خود و دلخوش کردن زیبا، کمر به نابودی مصطفی می‌بندد:

«می‌خواهم مصطفی را گرفتارتر کنم. این کاغذ که موجب حبس مصطفی

نمی‌شود. باید به خود وزیر داخله، اتهامات شخصی بزند تا به عدلیه شکایت کند» (حجازی، ۱۳۴۰: ۳۸۶).

با پافشاری آنیما، ورطهٔ دروغ و افترا هم به تاریکی خوی او افزون می‌شود. از اعتراف به آن هم واهمه‌ای ندارد:

«من خودم بداهه دو سه فقره دروغ شاخدار گفتم که خیلی مورد تحسین قرار گرفت» (همان: ۳۹۴).

۴- تمایل به خودکشی، عفریت مرگ

تأثیر نیروی منفی آنیما که با تردید و ناتوانی همراه است، گاه مرد را به چنان تاریکی ژرفی سوق می‌دهد که «حتی ممکن است موجب خودکشی گردد و این عنصر مادینه به عفریت مرگ بدل شود» (یونگ، ۱۳۹۶: ۲۷۳). مرگ، قربانی‌هایی را به چنگ می‌آورد و حتی افراد خود به استقبال مرگ می‌روند. راوی این وجه را برای نخستین‌بار از زبان زیبا که خطرناک‌ترین نمود آنیمای اوست، تجربه می‌کند. زیبا وقتی از به دست آوردن پولی که حسین به او قول داده بود، ناامید می‌شود، او را تهدید به خودکشی می‌کند. زیبا مکرر این جمله را در ارتباط با راوی به کار می‌برد (حجازی، ۱۳۴۰: ۱۹۴، ۲۰۸، ۲۰۹ و ۲۵۳) تا جایی که راوی نیز راغب به خودکشی می‌شود:

«گفتم من هم حاضرم با تو بمیرم. همین امشب با هم می‌میریم» (همان: ۲۵۳).

از این پس راوی نیز هر جا به بن‌بست می‌رسد، راه رهایی را در مرگ می‌جوید:

«هرچه فکر می‌کردم، جز مردن، راه فراری ندیدم. به فکر رسید که همه از جمله زیبا را بکشم و بعد انتحار کنم» (همان: ۳۷۳).

تیرگی این نقش آنیما، اطرافیان راوی را هم در بر گرفته و موجب سیه‌روزی آنان می‌گردد. زینب، دختر عموی از روستا آمدهٔ حسین که در اثر اعمال سیاه او به فلاکت افتاده نیز دست به خودکشی می‌زند (همان: ۳۸۰). در نتیجهٔ تهمتی که راوی به دست مصطفی به گیتی، دختر متانت‌السلطنه وارد می‌کند، گیتی تاب نمی‌آورد و خود را می‌کشد و تنها نامه‌ای از خود به جای می‌گذارد (همان: ۴۲۰). بدین‌سان آنیما با نیروی مخرب خود، ۲۱ بار، هاله‌ای از تاریکی را در اطراف راوی و هر آن کس که مرتبط با وی

باشد، کشیده است و همگی را به سوی هلاکت سوق می‌دهد.

۵- لذت نبردن از چیزها

مردی که در بند جنبه منفی آنیما گرفتار آمد، مدام به خود یادآور می‌شود که «هیچ چیز برای من معنا و مفهومی ندارد. من هیچ نیستم و از هیچ چیز هم لذت نمی‌برم» (یونگ، ۱۳۹۶: ۲۷۳). به دلیل القای چنین نیرویی توسط آنیمای منفی، با وجود کسب مقامی شاخص در وزارتخانه، هیچ لذتی در خود احساس نمی‌کند (حجازی، ۱۳۴۰: ۷۵). در این وجه نیز ۱۸ بار راوی را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد.

هرچند آنیمای منفی، راوی را برای کسب مقام و مکنّت یاری می‌کند، هم او است که اجازه لذت بردن از چنین موقعیت عارضیتی را نمی‌دهد:

«آه از نهادم برآمد که ای خدا آیا ممکن نمی‌شود بدون ایزد و آزار ریاست

و آقایی کرد؟» (همان: ۱۶۱).

اکنون مال و مقام و خانه و همسر دارد، اما هیچ‌یک از این داشته‌ها، مایه لذت او نیست. حتی نشستن پشت میز ریاست و صحبت توأم با کبر و غرور با زیردستان هم او را شاد و اقناع نمی‌کند:

«مثل کسی که یک ساعت کشتی گرفته باشد، خسته و کوفته روی صندلی

افتادم. یکی دو قطره اشک به گوشه چشمم آمد و در دل فرو رفت» (همان: ۲۳۱).

۶- تظاهر به شکل حیواناتی مانند مار

مار نیز یکی دیگر از این صور کهن‌الگویی است که از اندیشه راوی به ساحت خودآگاه ورود پیدا کرده و از طریق زبانی شدن، در متن تجلی یافته است. یونگ باور دارد که تظاهر آنیما «در قالب مار، نقشی منفی دارد» (همان، ۱۳۹۷: ۲۴۲) و آنیما، انرژی انباشته‌شده خود را در صورت مار ظاهر می‌سازد. کهن‌الگوی آنیما با این نقش، ۱۶ بار متجلی شده است. به نمونه‌هایی اشاره می‌شود:

«خود را در قعر جهنم می‌بینم که با ماری که سر آن شبیه به زیباست هم

...» (حجازی، ۱۳۴۰: ۱۵۰).

«ستایش و گزافه‌گویی در یوزه‌گران، آن مار تشنه جاه‌طلبی را که به دعا در

خاطر خود بیهوش کرده بودم، از نو به جست‌وخیز وادار کرد» (حجازی، ۱۳۴۰: ۱۶۰).

لذت نبردن از موفقیت‌هایی که با پلیدی به آنها دست یافته و تردید حاصل از آن موجب می‌شود حتی حصول به نتیجه را نیز امری نفرت‌انگیز ببیند. هر چیزی که در پی آن است، برایش همچون ماری زشت و ترسناک جلوه می‌کند. به همین جهت وقتی کمر بند حاوی طپانچه را که نشان از عضویت در حزب سیاسی خاصی است، به دور کمر راوی می‌بندند، از داشتن آن احساس بدی دارد (همان: ۳۰۸). خود را به یک افعی تشبیه می‌کند که با تظاهر به حمایت از حقیقت، مردم ساده را شیفته خود کرده است (همان: ۳۹۲).

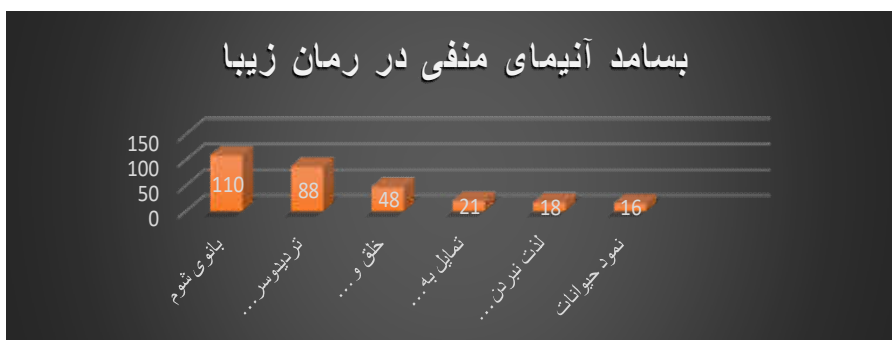
نتیجه‌گیری

کهن‌الگوها، تصاویری ازلی هستند که به عنوان میراثی جهانی، در ناخودآگاه جمعی بشر حضور دارند. در میان کهن‌الگوهای یونگ، آنیما، جایگاه خاصی دارد. وی آنیما را جنبهٔ مادینه روان مردان می‌نامد و برای آنیما، دو قطب مثبت و منفی قائل است که در زندگی مردان، در هر دو قطب خود نمود می‌یابد. آنیما پیوسته در قالبی مؤنث و با ویژگی‌هایی متفاوت فرافکن می‌شود.

میرزا حسین نیز در چنگال آنیمای خود هر لحظه زیر و زبر می‌گردد. او همساز با آنیمای منفی خود به هر دری می‌زند تا برای رضایت زنی نابکار به نام زیبا، مقامی و پولی مهیا کند. افکار او در تمام طول داستان مرتب دستخوش دگرگونی می‌شود و قادر نیست به آشتی با آنیمای مثبت خود دست یابد. همین امر موجب شده که او از ویژگی چندان ایستایی برخوردار نباشد. هر بار شراره‌های کمرمق حضور آنیمای مثبت راوی با آنیمای منفی قدرتمند زیبا از میدان به درمی‌رود و عرصه را بر آنیمای مثبت تنگ می‌کند و تلاش می‌نماید تا در برابر استیلای آنیمای منفی (زیبا) ایستادگی کند و از کشمکش رنجور و ناتوان می‌شود و همچون ماری زخمی به خود می‌پیچد. اما عاقبت راوی پس از مدتی مجادله درونی سر خم می‌کند و به خانهٔ زیبا وارد می‌شود. حضور واژهٔ مار و القای حس ناتوانی در داستان، نشان از تنش درونی شخص برای مقابله با

سلطهٔ آنیمای منفی دارد. به باور یونگ در این زمان، ذهن منطقی مرد از تشخیص کنش‌های پنهان ناخودآگاه، ناتوان می‌گردد.

هرچند تزلزل روانی و انتخاب‌های راوی موجب می‌شود آنیما در بعد مثبت، قادر به نقش‌آفرینی کارآمدی نباشد، آنیمای مثبت با توسل به افراد مختلف از جمله زنانی مثل مریم، شاه‌جان، گیتی و لیلی تلاش می‌کند تا همچون یک راهنما، راوی را از راهی که انتخاب کرده است، بازگرداند. در پایان، میرزا حسین، آنیمای خود را می‌شناسد، با آن به تفاهم می‌رسد و اجازه می‌دهد حضور خود را به اثبات برساند. او اعتراف می‌کند که شاید چند صباحی، دنیای مادی را گم کرده باشد، اما خود را پیدا کرده است. این رهایی از بندهای آنیمای منفی منتهی به رسیدن به خویشتن و دستیابی به فردیت در مردان می‌گردد.

منابع

- اتونی، بهروز (۱۳۹۰) «نقد اسطوره‌شناختی ژرفا، بر بنیاد کهن‌نمونه مادینه روان»، فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی، سال هفتم، شماره ۲۵، زمستان ۹۰، صص ۵۶-۱۱.
- اظه‌ری، محبوبه و سهیلا صلاحی مقدم (۱۳۹۱) «بررسی کهن‌الگوهای به کار رفته در رمان سمفونی مردگان»، فصلنامه علمی پژوهشی ادبیات فارسی، سال هشتم، شماره ۲۰، پاییز و زمستان ۱۳۹۱، صص ۷۴-۵۷.
- افشاری، اصغر و امیر عزیزی و عاطفه بورون‌لو (۱۴۰۲) «تحلیل گفتمان اجتماعی رمان: بازنمایی امر اجتماعی در رمان زیبا اثر محمد حجازی»، فصلنامه علمی تحلیل گفتمان ادبی، دوره اول، شماره ۲، پاییز، صص ۴۴-۲۳.
- Doi: 10.22034/LDA.2023.63053
- بیلسکر، ریچارد (۱۳۸۷) اندیشه یونگ، ترجمه حسین پاینده، چاپ دوم، تهران، آشیان.
- پاینده، حسین (۱۴۰۲) نظریه و نقد ادبی، جلد اول، تهران، مروارید.
- پروچاسکا، جیمزاً و جان سی نورکراس (۱۳۹۵) نظریه‌های روان درمانی، ترجمه یحیی سید محمدی، چاپ دوازدهم، تهران، روان.
- جانسون، رابرت الکس (۱۳۸۹) شناخت نیمه تاریک روان، ترجمه شهره دالکی، شیراز، نوید شیراز.
- چگینی علی آبادی، ناهید (۱۳۸۳) ساختارگرایی و بررسی عشق در سه رمان زیبا، یک‌یلا و تنهایی او، سووشون. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما مریم حسینی، دانشگاه الزهرا، دانشکده ادبیات زبان های خارجی و تاریخ.
- حجازی، محمد (۱۳۴۰) زیبا، تهران، چاپ افست.
- رامین‌نیا، مریم و منا علی مددی و مریم بای (۱۳۹۸) «نقش‌های زنانه در رمان‌های پیرزاد و وولف با تکیه بر نقش‌های کهن‌الگویی یونگ»، فصلنامه علمی پژوهش زبان و ادبیات فارسی، شماره ۵۴، پاییز، صص ۷۵-۱۰۶.
- شولتز، دوان پی و سیدنی الن شولتز (۱۳۸۹) نظریه‌های شخصیت، ترجمه یحیی سید محمدی، چاپ هفدهم، تهران، ویرایش.
- شهریاری، کیهان (۱۳۹۸) تحلیل نمادهای اسطوره‌ای یونان در شخصیت‌های زن پنج رمان فارسی با رویکرد کهن‌الگویی یونگ، پایان‌نامه دکتری زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما سید محتشم محمدی، دانشگاه سلمان فارسی کازرون، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- صرمی، محمدرضا و جعفر عشقی (۱۳۸۷) «نمودهای مثبت آنیما در ادبیات فارسی»، نشریه نقد ادبی، دوره اول، شماره ۳، پاییز، صص ۵۹-۸۹.
- ضیف، شوقی (۱۳۷۶) پژوهش ادبی، ترجمه عبدالله شریفی خجسته، تهران، علمی و فرهنگی.

عالی محمدی، لهراسب و شاهپور شهولی کوه شوری و امیدوار مالمی (۱۴۰۲) «تحلیل کهن‌الگویی رمان یکیلا و تنهایی او از تقی مدرسی با تکیه بر جلوه‌های اساطیری کتاب مقدس»، نشریه علمی سبک‌شناسی نظم و نشر فارسی، دوره شانزدهم، شماره پیاپی ۸۶، تیر، صص ۸۵-۱۰۱.

Doi: 10.22034/bahareadab.2023.16.6918

فروم، اریک (۱۳۹۰) انسان برای خویشتن، ترجمه اکبر تبریزی، چاپ پنجم، تهران، بهجت. فرودهام، فرویدا (۱۳۹۰) مقدمه‌ای بر روان‌شناسی یونگ، ترجمه مسعود میربها، تهران، جامی. فیست، جس و گرگوری جی فیست (۱۳۸۸) نظریه‌های شخصیت، ترجمه یحیی سید محمدی، چاپ چهارم، تهران، روان.

قطب، سید (۱۳۹۰) اصول و شیوه‌های نقد ادبی، ترجمه محمد باهر، چاپ دوم، تهران، خانه کتاب. کاظمی، روح‌الله و رضا ستاری (۱۴۰۱) «تحلیل آنیما و تأثیر آن بر تفرد و کامیابی امیرھوشنگ ابتهاج در غزل»، فصلنامه علمی زن در فرهنگ و هنر، دوره چهاردهم، شماره ۱، بهار، صص ۱۴۳-۱۶۷.

Doi: 10.22059/JWICA.2022.334022.1717.

گورین، ویلفرد و ارل لیبر و جان ویلینگهام و لی مورگان (۱۳۷۷) راهنمای رویکردهای نقد ادبی، ترجمه زهرا میهن‌خواه، چاپ سوم، تهران، اطلاعات.

لئونید لئونوف، واسیلی آکسیونوف و ایلیا ارنبورگ و برنار پنگو و آلن روب گریبه و ... (۱۳۶۴) وظیفه ادبیات (۲۴ مقاله از ۲۰ نویسنده)، ترجمه ابوالحسن نجفی، چاپ دوم، تهران، زمان.

مصطفوی منتظری، سیده مینا و تورج عقدایی (۱۴۰۰) «تحلیل رمان خانه پریان اثر تورج زاهدی بر مبنای الگوی فرایند فردیت یونگ»، فصلنامه علمی تفسیر و تحلیل متون زبان و ادبیات فارسی (دهخدا)، دوره سیزدهم، شماره ۴۸، تابستان، صص ۲۵۵-۲۸۳.

Doi:10.30495/dk.2021.1868897.1393.

میرعابدینی، حسن (۱۳۸۰) صد سال داستان‌نویسی ایران، جلد اول و دوم، چاپ دوم، تهران، چشمه. یونگ، کارل گوستاو (۱۳۷۴) درباره ماهیت روان و انرژی آن، ترجمه پرویز امیدوار، تهران، بهجت.

----- (۱۳۹۰) روان‌شناسی و دین، ترجمه فؤاد روحانی، چاپ هفتم، تهران، علمی و فرهنگی.

----- (۱۳۹۶) انسان و سمبول‌هایش، ترجمه دکتر محمود سلطانیه، چاپ یازدهم، تهران، جامی.

----- (۱۳۹۷) ناخودآگاه جمعی و کهن‌الگو، ترجمه فرناز گنجی و دکتر محمدباقر اسمعیل‌پور، چاپ دوم، تهران، جامی.

Jung, C.G (2009) The red book, New York, W. W. Norton & Company.

Lindenfeld, David (2009) Jungian archetypes and the discourse of history, Rethinking History, Vol, 13, No. 2, June 2009, pp 217-234.

Doi.org/10.1080/13642520902833833.

- Michele, Marsonet & Rata, Georgeta (2013) *Esse in anima: C.G. Jung's Phenomenological Ontology*, Cambridge Scholars, Newcastle, 2013, pp 79-87.
Doi Org 10 1080 19409052 2012 671182, 2013.
- Schultz, Duane (2005) *Theories of Personality*, USA, Thomson Wadsworth.